

Наталя ЗАРУДНЯК,

orcid.org/0000-0002-7736-0341

*старший викладач кафедри української літератури, українознавства та методики їх навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) nzarudnyak1@gmail.com*

ОБРАЗ ПИСЬМЕННИКА У РОМАНІ О. ДЕ «ЧЕРВОНА РУТА»

У статті досліджується образ Петра Байди, який є одним із центральних у романі Олександера Де «Червона рута». Розкривається внутрішній світ 60-річного українського письменника, що проживає неподалік від Лондона на власному хуторі, через ставлення до дружини, дітей, Батьківщини, праці, до себе. З'ясовуються елементи автобіографізму. Образ Петра Байди є ключовим для розуміння всього твору, несе значне ідейне навантаження, дає можливість з'ясувати особливості світогляду, побуту частини творчих представників покоління Другої світової війни, які в силу обставин змушені були проживати поза межами України, побачити проблему алієнації земляків з позиції Олександера Де.

О. Де зображує колишнього оstarбайтера, якого юнаком вивезли фашисти з України на примусові роботи в Німеччину і який завдяки своєму розуму, працелюбству зумів стати успішним підприємцем в Англії, зберегти власну гідність, попри те що життя часто залишало незначний простір для власного вибору: примусово змушений покинути батьківщину, рідних, близьких, виживати в умовах важкої підневільної праці, коли ігнорувалися елементарні людські потреби, позбавлений можливості кохати і бути коханим, змушений пристосовуватися до чужої культури, витримуючи зверхність, недовіру, а то і ненависть місцевих жителів, які втратили рідних у Другій світовій війні. Персонаж О. Де не лише зумів зберегти своє національне обличчя, пронести через життя морально-етичні принципи, закладені в дитинстві, не озлобитися, а ще й виховав у любові до української культури власних дітей. Позбавлений можливості жити на Батьківщині, він максимально наблизив побут до рідного. Обставини не зламали його, він продовжував вірити у майбутнє звільнення України з-під російської окупації і боротися викривальним словом проти злочинної діяльності радянської влади.

О. Де вважав слово могутньою зброєю, саме тому і зображує Петра Байду під постійним наглядом радянських спецслужб, які намагалися його підкупити, скомпрометувати, залякати, зламати, фізично знищити. Символічною щодо світогляду автора є розв'язка твору, яка водночас демонструє силу слова: життя українському письменнику рятує надзвичайно популярна у світі українська пісня «Червона рута», яка ж карає і вбивцю свого автора. Європейське майбутнє України О. Де також пов'язує з Петром, який має стати батьком близнят від закоханої в нього і його культуру юної німецької принцеси.

Ключові слова: *О. Де, роман, образ, діаспора, автобіографізм.*

Natalia ZARUDNIAK,

orcid.org/0000-0002-7736-0341

*Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Literature, Ukrainian Studies and Methodology
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) nzarudnyak1@gmail.com*

THE AUTHOR REPRESENTATION IN THE NOVEL “CHERVONA RUTA”

The article deals with the representation of Petro Bayda, who is one of the central heroes in Alexander De's novel “Chervona ruta (Red garden rue)”. The inner world of the 60-year-old Ukrainian writer, who lives near London on his own farm, is revealed through his attitude to his wife, children, homeland, work, and himself. The elements of autobiographical writing are clarified. The image of Petro Bayda is a key element to understanding the whole work. It represents a certain ideology, makes it possible to clarify the worldview and life of some talented representatives of the Second World War generation, who due to the circumstances were forced to live outside Ukraine, and to see the issue of compatriots' alienation from Alexander De's point of view.

O. De portrays a former ostarbeiter, who was deported from Ukraine by the Nazis to forced labor in Germany and who, thanks to his intelligence and diligence, managed to become a successful entrepreneur in England and to preserve his dignity. The life often left him little choice. He had to leave the homeland and relatives, to survive during hard work, when basic human needs were ignored; he was deprived of the opportunity to love and be loved, forced to adapt to another culture, enduring the arrogance, distrust and even hatred of the locals who had lost their relatives in the Second World War. O. De's hero managed not only to preserve his national character, but also to follow the moral and ethical principles since childhood and through the whole life. He did not get angry, but brought up his own children with love to the Ukrainian culture. Deprived of the opportunity to live in the home country, he made his daily routine be like that of his

native land. The circumstances did not break him; he continued to believe in the future liberation of Ukraine from Russian occupation and to fight against the criminal activities of the Soviet government by his literary works.

O. De considered the literary works to be a powerful weapon that is why he portrayed Petro Bayda under the constant supervision of the Soviet secret services, which tried to bribe him, compromise and intimidate, break and physically destroy him. The denouement of the work is symbolic in the author's worldview. At the same time, it demonstrates the fascination of words: the extremely popular Ukrainian song "Chervona Ruta", which punished the murderer of its author; also saved the life of the Ukrainian writer. O. De connects European future of Ukraine with Petro, as he would become the father of the twins, born by a young German princess, who loved Petro and admired his culture.

Key words: *O. De, novel, image, diaspora, autobiographical writing.*

Постановка проблеми. Образ Петра Байди – один із центральних в романі – з ним так чи інакше переплітаються усі сюжетні лінії. Він є ключовим для розуміння всього твору, несе значне ідейне навантаження, частково автобіографічний, дає можливість з'ясувати особливості світогляду, побуту частини творчих представників покоління Другої світової війни, які в силу обставин змушені були проживати поза межами Батьківщини, побачити проблему алієнації українців з позиції Олександера Де.

Роман О. Де «Червона рута» не відомий широкому загалу читачів ні в Україні, ні за її межами. Творчість письменників-емігрантів (в тому числі і творчість О. Де) потребує детального вивчення, без цього неможливе повноцінне дослідження історико-літературного процесу ХХ століття, в чому і полягає **актуальність даного дослідження.**

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиріччя в коло зацікавлень науковців попала ціла низка письменників не лише діаспорного Олімпу, а й менших богів, серед них і ті, що почали творити в перші повоєнні роки. Творчість О. Де майже не досліджувалася. Згадки про неї можна знайти у Володимира Поліщука (Поліщук, 2000), статті нарисового характеру Василя Пахаренка (Пахаренко, 2000), публікації Юлі Руденко (Руденко, 2020), наукових розвідках Наталі Зарудняк, зокрема досліджувався і роман «Червона рута».

Формулювання мети і завдань статті. **Мета статті** полягає в аналізі образу українського письменника-емігранта Петра Байди, що передбачає розв'язання таких **завдань**, як з'ясування елементів автобіографізму, виявлення проблем, пов'язаних з даним образом, з'ясування ідейного навантаження образу, його ролі в сюжеті твору.

Виклад матеріалу. Образ Петра Байди значною мірою автобіографічний. Автор твору, як і центральний герой роману, емігрант, письменник, підприємець, мав двох дітей (доньку і сина), проживав на власному хуторі поблизу Лондона, словом намагався боротися за визволення України від російської окупації. В житті О. Де сталася та ж трагедія, що і в житті його персонажа: батько

трагічно загинув на материковій Україні. У «Життєписі автора», вміщеному у першому томі «Драматичних творів» Івана Барчука (батька О. Де), подається інформація: «Намагання агентів КГБ шантажувати Івана Григоровича і його сина в Лондоні не увінчалися успіхом. Може тому, що кагебисти не змогли зломати духу сина «Кобзаря», 8-го березня 1975 р. він трагічно загинув, а всі його рукописи були конфісковані в той самий час» (Де, 1998: 8). Івана Барчука знайшли мертвим в радгоспному саду з петлею на шії поряд із відламанною гілкою, до якої була прив'язана мотузка. Причину смерті батька Петра Байди Олександр Де не дав трактувати неоднозначно. Він не допустив навіть можливості сприйняти її як самогубство: «КГБ убивством Петрового батька помстилося над ним за його непослушність їм підкорятися і за дратування їх писанням і друком оповідань і віршів у газетах української еміграції» (Де, 1998: 21), «Акт виконання убивства – забиття старого чоловіка ударом важкого інструменту по голові – для нього був таким психологічним зворушенням, що бажання боротися проти несправедливості СЛОВОМ, Богом для нього вибраною зброєю, загубилися у небутті» (Де, 1998: 22).

Дитинство Петра Байди, як і О. Де, пройшло поблизу Умані. Навіть справжнє прізвище О. Де Барчук частково співзвучне з прізвищем головного героя. Не випадково письменник вибирає Петрові прізвище, яке асоціюється і з героїчним фольклорним образом Байди і з відомою історичною особою Байди-Вишневецького, у такий спосіб продовжуючи у часі галерею борців за Україну.

З перших сторінок твору автор знайомить читача з Петром Байдою, який болюче переживає подружню трагедію: дружина Елізабет «повільно, але впевнено прогресувала до вершини Рубікона алкоголіка» (Де, 1998: 6). Її стан викликає у Петра огиду, він воліє мерзнути на січневому морозі, але не повертатися до теплового будинку, в якому п'яна дружина, він зневажає усіх п'яних жінок, але звинувачує у деградації не стільки їх, стільки час, обставини. Не випадково Елізабет називає чоловіка Божком: він намагається вибачити, зрозуміти, виторпіти, знайти гармонію, жити з любов'ю.

За межею його любові лише Росія – ворог, зло, сатана. В його пам'яті назавжди закарбувалися дві вакханки: Перша – старенька Ксеня з Черкащини, і друга – бідно одягнена парижанка на тротуарі біля Арки Тріумфу. Причини падіння іноземки автор не вказує, лише малює картину різючого контрасту: на фоні загального достатку і краси – машини, схід сонця, золото черепиці, соловейко, що заливається співом, – бідна, деградована, з немитими руками білокоса жінка, що п'є «соки життя» із довгошиїї пляшки і втікає від реального світу. Петро співчуває їй: «правдоподібно, та нещасна жінка... пестила свою надію, в уяві малювала майбуття кольорами веселки (Де, 1998: 7). Причини огидного стану Ксені із Черкащини можна було з'ясувати у хвилини, коли була тверезою: вона існувала серед антихристів у антихристиянському царстві з нелюдськими законами, за якими несправедливі забрали від неї її чоловіка і з'їли його живцем. «Тоді вона плакала, голосила й лементувала. Голосила й лементувала так, як жінки лементували на похоронах: без сліз, але із глибоким жалем у словах, висловлюваних такими нотами, які навіть холодне тіло у труні могли би довести до плачу...» (Де, 1998: 7). Символічно, що п'яна українка, яка зустрічала людей образливими й непристойними словами, запам'яталася на фоні білостінної (чистої) хатини, вона пророкувала: «Запам'ятайте, пустиголові шмаркачі: коли син горбатого, із печаткою чорта на чолі (*алюзія до Горбачова*) стане царем, тоді буде зачаток кінця...» (Де, 1998: 8).

З першої сторінки маркується українськість Петра. «Засніжені білі поля пахли так свіжо, як лянне полотно вибілене під гарячим липневим сонцем, і виглядали такі м'ягкі, як те полотно зімлілою рукою вибілене біля струмка на камені важким дерев'яним праником» (Де, 1998: 5). Пронизливий холодний вітер був йому приємним, заспокоював, бо викликав спогади про дитинство та юність, той період, коли, попри всі негаразди, він був щасливим. Він багато чого забув, бо вже більше сорока років не був на батьківщині. Петро дошукується причин, які змусили дружину переступити межу. Серед них – переїзд у віддалену від людей місцевість, Сассекс («Я скучаю за людьми... – Вона сказала. – Правда, що тутки чудово, і повітря чистіше, ніж у місті, і я не хотіла би деінде жити, але... Візьми мене в Лондон, любий!» (Де, 1998: 16).); самотність з часу, коли діти пішли до школи; те, що прогледів час, коли вона почала випивати склянку-дві хересу, пізніше звичка вкоренилася. «Може вона не любила його за минуле, за його спротив піддатися і ціл-

ком прийняти місцеві звички та навички, влитися у спосіб життя її людей. У перших роках їхнього подружжя вона зачаровувалася його країною, традиціями та фольклором, особливо піснями, яких було тисячі вже записаних і, правдоподібно, ще більше не записаних. Вона навіть не протестувала, що Петро вчив Сусану й Марка своєї мови, пізніше, старшими, возив їх до української суботної школи на Голланд Парк Авеню. Із привычкою пити спиртні напитки, її погляди змінилися: вона почувалася чужою у рідній хаті» (Де, 1998: 12). Серед причин розглядав і монотонність. «Діти пішли своїми дорогами, а я загрузла в цій брудній дирі, як тварина в загорожі... З його ідеями та машинкою йому байдуже... Він чоловік, а я...» (Де, 1998: 19). «Її противній настрій, неконтрольований спалах гніву, безперервні обвинувачення й образи він переносив, як, як вартовий під дверима королівського палацу зміг би перенести напад на нього центрально-американських диких бджіл. Він сприймав її поведінку за «майже нормальну». Бож, говорилося, усі подружжя проходили дорогою карбованою вибоїнами, зазнавали доброго й злого, приємностей і неприємностей (Де, 1998: 6). Безсилий щось змінити, він гнівався на дружину, але поведився з нею стримано і терпеливо. Про власний межовий стан свідчить гнівне зізнання-скарга вітру: «Я ненавиджу кожному п'яну жінку! Чи Ти чуєш?» (Де, 1998: 7). П'яна дружина несправедливо звинувачувала Петра: «Тобі добре: ти завжди холоднокровний і послідовний. Навіть новина, що росіяни замордували твого батька, не розтривожила тебе. ... Звичайно, для себе ти все маєш: свій овочевий огорог, куці троянд та інший мотлох, маєш свої качки та кури, і, найважливіше – свою заялозену машинку! Вона, – як твоя жінка...» (Де, 1998: 19). Попри цілу низку Петрових чеснот шлюб його з Елізабет був нерівним. Майбутня дружина затягнула його у своє ліжко, щоб відомстити матері: «Пітер одягне татову піжаму. Ту саму, яку одягали твої коханці, коли тато працював у Лондоні» (Де, 1998: 11). Незвичний до алкоголю Петро сам не знав, чого пішов за нею. Якщо він вразив її своїм знанням англійської мови, то вона захопила його силою свого духу, який прагнув до невідомого: «її очі блищали блідосинім варяжським, холодним, як лід, і гарячим як, кров, огнем» (Де, 1998: 9). Елізабет обурило зверхнє ставлення до «переміщених осіб» матері й інших представниць «Жіночого Інституту», які могли мати за синів молодих хлопців. Якщо Петро сприйняв батька Бетті як казкового чарівника, у важкому халаті, старомодній шапочці, то останній побачив у ньому росіянина: «Ми ще з

ними воюватимемо, а тоді що?» (Де, 1998: 11). Він сумнівався, що Петро зможе забезпечити його доньку матеріально. Навіть через десятиліття санітар, який приїхав забирати травмовану Бетті, із підозрою ставився до чужинця, хоч Петро був практично нянькою для дружини в останні роки її життя: «глянув на Петра із такою міною на обличчі, що Петро відчувся обвинуваченим у пораненні своєї дружини» (Де, 1998: 24). «Відчуте обвинувачення довгими брудними пальцями показувало на нього, наче би казали: «Поглянь на ту невинну, безпомічну бідну жінку... А ти, випашений дикун, так обідив її...»» (Де, 1998: 25].

Відчуття відповідальності було органічним для Петра. Після першої ночі з Бетті він відразу запропонував їй одруження, відчував відповідальність перед нею уже хворою. «Ні, сам собі говорив, принципово я ніколи не покину її ради неї, ради дітей наших. Хай усі навколо мене лізуть у глуху яму божевілля, а я завжди стоятиму біля Бетті, помагатиму їй як і скільки зможу. Я все робитиму, щоби її вилікувати: лишень би вона згодилася піти до клініки алкоголіків...» (Де, 1998: 11). Петро відчував вину за стан дружини, оскільки не вберіг її, але і сам перебував у надломленому стані, психологічний пресинг КДБ вбивав віру в себе: «Я повільно вбиваю її... Я не допомагаю їй відсвіжити й підсилити силу волі, аби спротивлятися плящі. Як можу я? Я сам не маю сили волі. Колись я удавав, що її мав, відстоював тиск кегебистів співпрацювати з ними, і вони знищили рідного батька, брутально замордувавши його... О, так, я думав, я був сильний. Але я є слабкий і є співвинуватцем у її самознищенні...» (Де, 1998: 20).

Петро належав до тих емігрантів, які продовжували жити для України, які пристосувалися до чужого способу життя, але повністю його не прийняли. У його пам'яті назавжди закарбувалися біда і страх на батьківщині, що «танцювали на кожному перехресті доріг» (Де, 1998: 12). «Та картина життя всілася у кожній живій клітині його тіла, висловлювалася у письмі, виголошувалася у щоконній розмові із знайомими і незнайомими...» (Де, 1998: 12). Петро «почувався гейби він стояв на кінчику стіни глибокої прірви, яка ділила людство на дві частини: з однієї сторони – соковиті, зелені випаси, з другої – випалена пустиня. Наче бо як вічномолодий святий, він висів у повітрі над бездонною прірвою, і ніде не було затишку для його вимученої душі...» (Де, 1998: 7).

Сучасність для Петра нестерпна. Його приваблюють часи героїчного минулого, але навіть пекло здається бажанішим за реальне життя.

«Петро вийшов би на неї (римську дорогу, що колись пролягала повз хутір) і, не оглядаючися подався би бозна куди, чим далше від сучасного... навіть до пекла, якби там для нього відкрили двері...» (Де, 1998: 5).

Розмірковуючи над справжніми причинами свого з Бетті шлюбу, Петро приходив до висновку, що дружина не кохала його, а лише захопилася чужинцем, який був незвичним у її оточенні. Міркував, чи і сам її кохав. «Чи не вимоги молодого тіла жадали подружки? Молоде дозріле тіло, яке протягом чотирьох років війни було відгороджене від світу колючим дротом і наступних три роки намагалося віддалятися від молодих дівчат і жінок збитих на залізничних двірцях німецьких міст у чеканні на наступний «Хлібний потяг», який їхатиме не знати куди?» (Де, 1998: 13). Хотів пізнати справжнє кохання, втекти від «холодного східного вітру», від страху самотності. «Я не вибирав свого життя, думалося, а мушу переносити присуд жити, відробляти не лише важкою працею на роботах, які не приносили мені задоволення, а й також платити букетом багатокольорових емоційних переживань» (Де, 1998: 13).

З уст Бетті читач дізнається, що Петро любить прогулянки, є гарним господарем: «Під твоїми руками в огороді все росте, і в нас овочів досить заморожено. І кури, й качки» (Де, 1998: 14). Роботящий, турботливий і сердечний Петро не тільки не змушував хвору Бетті виконувати будь-яку роботу по господарству, а ще й у найлютіші морози міг іти у село за джином, коли дружина хотіла випити. Петро любив готувати, намагався догодити Бетті бажаними стравами, та не любив прибирати, що автор пояснює українськими традиціями. «Вдома, в Україні, хата була володінням жінки. Чоловікові навіть не доводилося малювати хату всередині та знадвору. Його володіння було поза хатою: у городі, в садку, в полі. Але якось Петро знаходив час і відвагу втримувати хату чистою» (Де, 1998: 15). Він ніколи не вживав лайливих слів, оскільки в Україні їх, на його переконання, не було. «Мені не подобається їх вживати у розмові. Чи на письмі. У нашій мові нема таких слів» (Де, 1998: 21). Йдучи в лютий мороз дружині за алкоголем, коли холодний вітер забивав подих, він вважав, що гартує силу волі і вковує відвагу. «Це ж місце не є Соловецькі острови, на одному з яких останній Гетьман Запорізький помер москалями замуруваний у печері, на яких багато твоїх рідних пропало. Тут ти не уярмлений охранкою чи кегебистами! Все, що робиш, виконуєш вільно й охоче сам для себе, для своєї дружини...» (Де, 199 : 15).

Від життєвих негараздів Петро втікав у письменницьку роботу: «Ледь зупинив себе, аби не кинути чаркою об що-небудь. Натомість заварив міцної кави і з нею подався до робочої кімнати із наміром писати» (Де, 1998: 21). Живучи в англomовній країні, писав твори українською, для українців. Не любив спиртне. Алкоголіки не думають ні про теперішнє, ні про майбутнє, так Бетті «думками блудила поза теплом і вигодами вітальні, поза теперішнім і прийдешнім, але десь дотулялася до невеличкого місця у її щасливому минулому, коли була дівчинкою у своєму маленькому безтурботному світі» (Де, 1998: 15). Турботливий, він намагався змусити дружину вживати здорову їжу, бо бачив, що та схуднула. Делікатний: не говорить тещі, що її донька п'яна, каже, що та не може підійти до телефону, бо вже лягла спати. До незгод намагається підходити з гумором. Дружина почувається без нього безпомічною «Ти є ангел, мій любий! Що я робила би без тебе?» (Де, 1998: 18).

Смерть батька стала таким душевним потрясінням для Петра, що він шість років не міг взятися за олівець чи сісти за машинку. Він знав, що мусить писати, і не для того, щоб відомстити. «Нахил до помсти народжується з думок розуму у стані непевності. Жодна особа тверезого розуму, чи група осіб, бажали би помсти за злочини поповнені ментально хворими. Фанатизм є станом ментального зубожіння. Розум опанований бажанням помсти є у стані ментального заломлення» (Де, 1998: 22).

Петро був самобутнім філософом, вважав Всесвіт унормованим і вічним, хоча і змінним. П'яну Бетті Петро ненавидів, але дав би побити все, що є в хаті, тільки б залишилася живою. «Петро гнівався на неї. Йому хотілося нарікати на неї за її необережність. Йому хотілося сміятися із неї за її незграбність. Одночасно він відчував побоювання за неї» (Де, 1998: 23). Поряд із непритомною дружиною Петро почував себе астероїдом, ізольованим холодним темним простором, почував себе так, ніби не було ні минулого, ні майбутнього, «сів біля неї і тихо плакав, як покараний хлопчина» (Де, 1998: 24). «Йому було жаль не до когось і не до чогось, і не до себе. Жаль до неозначеного, до узагальненого. Може до людської слабости, невідосконалости, до прагнень самознищення, що в багатьох випадках було маніфестацією глупоти...» (Де, 1998: 24). Він роздумував, чи мала дружина для чого жити? Якби хотіла щось робити в хаті, біля хати, між людьми. Між людьми вона була весела і задоволена, зі склянкою в одній руці і цигаркою в другій, майже не беручи участь в розмові, навіть на теми буденного життя, трималася поважно й з усмішкою. «Може

тоді за тією усмішкою ховалося у глибині її душі те «щось», що тягнуло її зі світу реальностей у світ під впливом алкоголю мальований. Петро ніяк не міг віднайти причини слабостей його дружини» (Де, 1998: 24). Займався самобичуванням: вважав, що мусив заставити Бетті лікуватися, просити допомоги у дітей, щось зробити замість того, щоб тікати з подружнього ліжка, спальні, хати. «Я ховав свою голову в книжках і паперах, як страус ховає голову в піску. Чому я боявся стати вічним зі слабостями тіла та легковажністю і безпорадністю духа? Може зі страху, щоб ними не заразитися? А може через ненавидження їх? Утеча від поєдинку? Хіба це не є слабкістю, легковажністю і безпорадністю людини? Може через мої слабості її потягнуло до пляшки, і я, її муж, замість дати їй кохання, відданість і товариство, залишив її у людському морі змагатися самотужки проти штормових хвиль емоцій» (Де, 1998: 25).

Петро наділений певними метафізичними відчуттями. Його не заспокоюють слова лікаря про задовільний стан Бетті, він відчуває підсвідому тривогу. У лікарні у нього з'явилося відчуття склепу. «Йому здавалося, наче би він, як у сні, летів над носилками з його дружиною покритою сірою ковдрою. Він почувався ангелом Минулого, із усіма почуттями тіла й духа мертвих, і що поруч була інша Особа, котра відчувала біль своїм тілом. Він плакав. Він чув голосіння стареньких жінок-оплакуванок з минулого, котрі своїм лементуванням розчулювали юрбу до сліз. Голосів чомусь дуже подібних до сухих голосів теперішніх партійних активістів» (Де, 1998: 24).

Петро не вважав медицину природною (О. Де і сам за життя ліків не вживав): «він відчув тривогу від запаху мішанини сотні хімікатів, які вбивали, а не загоювали, які зупиняли біль, а не виліковували, які заганяли дух людини у стан безнадійності та не давали їй можливостей бути з Ним, заспокоїтися у лоні Матері Природи» (Де, 1998: 25). Не лише через стрес Петро не розпізнав приязні у посмішці медика. «Для нього та усмішка здалася насмішкою вишколеного лікаря, котрий звик бачити нещасливців обіжаних долею і трактувати їх другорядними, глиною у руках скульптора. Він виглядав, як одягнений у білому халаті Бог після ліплення Адама» (Де, 1998: 26). Лікар згадав, що Елізабет уже потрапляла до нього в минулому з попеченим стегном, а от прізвища Петра не згадав. «У твоєї дружини задок такий рожевий! – він тоді – п'ять чи шість літ тому – посміхався до Петра. – Ми рану вилікуємо! – Петро пригадував як лікар підморгнув до нього» (Де, 1998: 26). Консервативний Петро був переконаний, що натяки

лікаря принижують Людину в людині. «За останні роки Петро перечитав багато повістей ..., між ними новочасних Нью-Йоркських письменниць. ... У шести- і сімдесятих роках вони всі пов'язували кохання із комерцією й утримували захованою у родинному колі для майбутнього ще тоді невідому бацилу розповсюджену розпустою і неприродним «коханням». Деякі з тих письменниць так детально описували сцени поведінки в спальні, що Петро, незважаючи на його вік, лише через їхнє писання довідався про те, що неприродне «кохання» було дуже поширене серед певних професійних груп людей, і більше серед виходців деяких національностей. Біда була в тім, Петро роздумував, що ті книжки, перекладені на багато мов – правдоподібно розпродувані тисячами – підштовхували деяких ще незрозумілих молодих людей до поганих звичок, недостойних імені Людини...» (Де, 1998: 27). Петро був переконаний, що лікар Грін не бачив Бога в людині, саме тому цинічно зауважував: «Люди, котрі п'ють, повільно вмирають... Лише інших турбують» (Де, 1988: 26). Петра вражає черствість працівників медичної установи. Дівчина з приймальні «відвернулася від нього, наче він заважав їй насолоджуватися своїми приємними уявами» (Де, 1998: 28). Поруч провозили закривавлене тіло. Петро вискочив на двір: не зміг дивитися. «Ніхто ніким не журиться, думав Петро. Чи мусіли би? Всі мають власні проблеми. Їй мабуть дев'ятнадцять, двадцять, вік романтичних проблем, дійсних і уявних проблем...» (Де, 1998: 28).

«Глибиною душі він відчував самотність: усіма забутого і рідними відчуженого. Він так почувався також тоді, коли невеликий човен приплив із Гуку Голяндського до Гарвічу й там його викинув на англійський берег. То було в червні року Божого 1948...» (Де, 1998: 29).

Чемний і делікатний, він звертається до доньчиного співмешканця на Ви, той до нього – на ти. Стриманий, але рішучий, на звинувачення у тому, що зіпхнув дружину зі сходів, чемно, але твердо радить Морісу сісти і поводитись у чужій хаті, як годиться гостеві. Просить вибачення у доньки за нестриманість: «Життя нелегке, люба. За те, що живемо, мусимо платити і готівкою, і терпінням...» (Де, 1998: 33).

Петро часто думає про Україну. Якесь несподівана деталь, картина, звук, колір, настрої викликають спогади. «Через розмальовані морозом шибки вікон до Петра позбігалися зими дитинства: вітряні, холодні, сніжні, серед них – часто дуже холодна однокімнатна глиняна хата, в якій він жив із батьками і двома сестрами. Одного разу,

він пригадував, було так холодно, що борщ замерз у печі! А в хаті не було ні горстки хмизу, ані віхтя соломи на паливо...» (Де, 1998: 34). Всерозуміючий і всепрощаючий до мазохізму. Він має лише кілька курок, бо інших лис забрав, але не нарікає, бо лисові теж треба щось їсти, просить у доньки вибачення за жорстокість до Моріса: викинув зі своєї хати, коли той безпричинно розбив йому до крові обличчя, насміхався, підкреслено зневажав, звинуватив у травмі дружини. «Він майже не спав. Його мучила совість за свою поведінку із Морісом. Певно, тому бідному і слабому чоловікові потрібно було допомогти і пробачити за його поведінку вчинену під впливом ментальної слабості. Якою людиною є я? Петро питав себе. Я відмовився дати йому затишок, коли він найбільше його потребував. Чого від його вдару я так розгнівався? Навіть від його провокативного вчинку я не повинен би був утратити спокій свого розсудку. Певно, я такий самий дикун, як решта людей на світі. Ми лише вихваляємося гуманністю, але в глибині наших душ нема місця для доброти тому, що ми по вінця переповнені самолюбством, нищівним і самознищуючим самолюбством!» (Де, 1998: 34). Смерть дружини Петро відчув на відстані. «Несподівано він відчув джужчання у голові й гостру біль у грудях, і почув голос Елізабети: – Пробач мені, мій любий. Я кохала тебе. Доглядай себе...» (Де, 1998: 35).

Петро любить своїх дітей і мріє бачити їх щасливими. На доньку дивиться як на трьохлітню дитину, яка будувала замки з мокрого піску, бажає її бачити зі здоровим, розважним молодим чоловіком, з дітьми. «Вони не будуть тягарем для тебе: я за ними дивитимуся, а ти робитимеш своє...» (Де, 1998: 37). Сина виростив добрим хлопцем, лагідним і спокійним, хоче, щоб і дружина мала подібну вдачу.

Образ Петра Байди – це образ українця, з усіма чеснотами притаманними українській нації. Саме українськість (світогляд, виховання) Петра дала йому можливість вистояти у складних життєвих випробуваннях, залишитись людиною і добитися успіху. Контрастною у романі є сюжетна лінія, пов'язана із життєвим шляхом Тоні Смітта, англійця, уродженця Лондона, який зазнав краху і як бізнесмен, і як людина. Петро є ще й письменником – людиною з особливою місією, а тому особливо небезпечним для радянської імперії. Окрема сюжетна лінія розкриває процес становлення спецназівця Михайла Недоєдова, який мав знищити Петра. Він прекрасно розумів роль слова і творчості, саме він був виконавцем вбивства Володимира Івасюка. Символічною щодо світо-

гляду автора є розв'язка, яка водночас демонструє силу слова: життя українському письменнику рятує надзвичайно популярна у світі українська пісня «Червона рута», яка ж карає і вбивцю свого автора. Європейське майбутнє України О. Де також частково пов'язує з Петром, який має стати батьком близнят від закоханої в нього і його культуру принцеси.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, образ Петра Байди дає можливість з'ясувати особливості світогляду, побуту частини творчих представників покоління Другої світової війни, які в силу обставин змушені були проживати поза межами України, які зуміли зберегти

своє національне обличчя, пронести через життя морально-етичні принципи, закладені в дитинстві, не озлобитися, виховати у любові до української культури власних дітей, всупереч обставинам продовжувати вірити у майбутнє звільнення України і боротися за нього викривальним словом.

Слово О. Де вважав могутньою зброєю, тому і зобразив Петра Байду під постійним наглядом радянських спецслужб, які намагалися його підкупити, скомпрометувати, залякати, зламати, фізично знищити.

Перспективу нашого дослідження вбачаємо в подальшому вивченні роману О. Де «Червона рута» в контексті історії української літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барчук І. Г. Драматичні твори Том 1. Лондон : Чайка, 1976. 589 с.
2. Де О. Червона рута Повість. Київ : Чайка, 1998. 376 с.
3. Пахаренко В. «У людській підведусь поставі...». *Рідні голоси з далеких далей*. Черкаси : Відлуння, 2000. С. 138–140.
4. Поліщук В. Творчість письменників зарубіжжя – уродженців Черкащини в контексті українського письменства *Рідні голоси з далеких далей*. Черкаси : Відлуння, 2000. 148 с.
5. Руденко Юлія. Урок рідного краю. Олександр Де. *Літературне краєзнавство Уманщини*: зб. наук. і навч.-методич. матеріалів / уклад. Н. І. Зарудняк. Умань : Візаві, 2020. С. 86–91.
6. Скорина Людмила. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. 2-ге, доповн. Черкаси : Брама-Україна. 2005. 384 с.

REFERENCES

1. Barchuk I. H. Dramatychni tvory. Tom 1 [Dramatic works. Volume 1]. London: Chayka, 1976. 589 p. [in Ukrainian].
2. De O. Chervona ruta. Povist [Red garden rue. Novel]. Kyiv: Chayka, 1998. 376 p. [in Ukrainian].
3. Pakharenko V. «U lyudskiy pidvedus postavi...» [“I will remain a human...”]. *Ridni holosy z dalekykh daley*. Cherkasy: Vidlunnia, 2000. P. 138–140. [in Ukrainian].
4. Polishchuk V. Tvorchist pysmennykiv zarubizhzhya – urodzhentsiv Cherkashchyny v konteksti ukrayinskoho pysmenstva [The works of foreign writers, natives of Cherkasy region, in the context of the Ukrainian literature]. *Ridni holosy z dalekykh daley*. Cherkasy: Vidlunnia, 2000. 148 p. [in Ukrainian].
5. Rudenko Yulia. Urok ridnoho kraju. Oleksander De [The lesson on the native country. Alexander De]. *Literaturne krayeznavstvo Umanshchyny: zb. nauk. inavch.-metodych. materialiv / uklad. N. I. Zarudniak. Uman: Vizavi, 2020. P. 86–91. [in Ukrainian].*
6. Skoryna Liudmyla. Literatura ta literaturoznavstvo ukrayinskoyi diaspory. Kurs lektsiy [The literature and literary studies of the Ukrainian diaspora. Course of lectures]. 2-he, dopovn. Cherkasy: Brama-Ukrayina. 2005. 384 p. [in Ukrainian].